

IDEES, CREENCES, ART I LITERATURA

Damià Bardera Poch

Professor de Filosofia (secundària)

Segons Ortega y Gasset, les persones tenim idees, però no podem tenir creences. Les creences, a diferència de les idees, ens tenen a nosaltres; són l'apriori a partir del qual veiem i entenem el món que ens envolta. De fet, elles mateixes són el nostre món, atès que es troben en la mateixa arrel de la vida. O dit d'una altra manera: la nostra vida, que no és pròpiament cap cosa, sinó un fer-se constantment a si mateixa —és la *realitat radical* en què tenen lloc les altres realitats¹, no podria desenvolupar-se si no disposés d'unes creences que, per la seva raó de ser, no es posen en dubte, ens passen del tot desapercebudes. Les creences ens són transparents perquè es troben a la base de la nostra consciència, per bé que no es fan conscients, no apareixen en el camp de la consciència, i quan ho fan, s'esdevé una crisi.²

Així, el dubte no es confronta amb les creences, sinó amb les idees. La creença és prèvia al dubte, en delimita els seus topants, per bé que serà el dubte l'encarregat d'obrir esclatxes en les creences i fer-les trontollar. No podem, doncs, afirmar les creences, ni negar-les, ni tan sols podem posar-les en dubte gairebé mai. Fixem-nos que en diu Ortega en el llibre titulat, precisament, *Ideas y creencias*:

Esas ideas que son, de verdad, «creencias» constituyen el continente de nuestra vida y, por ello, no tienen el carácter de contenidos particulares dentro de ésta. Cabe decir que no son ideas que tenemos, sino ideas que somos. Más aún: precisamente porque son creencias radicalísimas se confunden para nosotros con la realidad misma —son nuestro mundo y nuestro ser—, pierden, por tanto, el carácter de ideas, de pensamientos nuestros que podían muy bien no habérsenos ocurrido.³

Les idees i les creences, doncs, es diferenciarien pel paper que juguin cada una d'elles en l'existència humana. Si un pensament el podem negar, afirmar, discutir, examinar,

1 Per a una anàlisi detallada d'aquesta tesi filosòfica, vegeu ORTEGA Y GASSET, J. (1968). *Unas lecciones de metafísica*. Madrid: Alianza.

2 Per a una anàlisi filosòfica de les crisis socials i històriques a Occident, vegeu ORTEGA Y GASSET, J. (1965). *En torno a Galileo: esquema de las crisis*. Madrid: Espasa-Calpe.

3 ORTEGA Y GASSET, J. (1986). *Ideas y creencias y otros ensayos de filosofía*. Madrid: Revista de Occidente en Alianza, p. 15.

aleshores és que es tracta d'una idea. Si un pensament ni tan sols el podem formular, aleshores és una creença.⁴ No podem *fer* res amb aquest últim tipus de pensament perquè senzillament *hi estem*. I no es tracta d'una diferència només psicològica o epistemològica, ja que si les creences fossin evidències, llavors ja no serien creences, atès que «l'evidència és el resultat d'una acceptació mental, la qual només pot ser predicada de les idees».⁵

Un exemple de creença bàsica seria el fet de sortir de casa sense plantejar-nos en cap moment que a l'altre costat de porta pot haver-hi un precipici en comptes del carrer de tota la vida. Donem per fet que hi haurà la realitat de sempre —o més o menys la mateixa, sense canvis substancials—, no la posem en dubte, ni tan sols ens ho plantejem. I no ho fem perquè la funció de les creences és permetre la vida, accionar-la, moure-la cap endavant.

Fixem-nos que el nostre cervell constantment fa «hipòtesis» de com és la realitat —o de com es comporta— a partir de la informació prèvia de què ja disposa.⁶ Per exemple, si algú ens mostra una taronja, això és, la meitat d'una taronja —és impossible veure, d'un sol cop i des d'un sol angle, una taronja sencera—, immediatament *pre-suposem* que la taronja té forma esfèrica. Ara bé, si aquest algú ens mostra l'altra meitat de la taronja i resulta que no existeix, és a dir, que allò que havíem vist era tan sols la meitat d'una taronja, aleshores la sorpresa és majúscula, inevitable.

Les creences (o prejudicis bàsics, per dir-ho d'alguna manera), no les posem en dubte en la nostra praxi quotidiana. I cal que sigui així, si volem preservar la nostra estabilitat psíquica com a individus «normals». No podem platejar-nos-ho tot constantment. Ara bé, que això sigui d'aquesta manera no vol dir que no hàgim d'intentar posar en dubte cap de les

4 En aquest sentit orteguian, la creença en Déu, en la mesura que podem examinar-la i, eventualment, posar-la en dubte, seria més aviat una *idea*, i no pas una *creença*.

5 FERRATER MORA, J. (1973) *Ortega y Gasset: etapas de una filosofía*. Barcelona: Seix Barral, p. 84.

6 En un dels capítols del programa *Redes*, presentat per Eduard Punset, la neurocientífica Kia Nobre de la Universitat d'Oxford explicava quin era el procés a partir del qual el nostre cervell «construeix» la realitat del seu entorn. El programa es pot recuperar al web de Ràdio i Televisió Espanyola. Va ser emès el 9/09/12: <http://www.rtve.es/alacarta/videos/redes/redes-cerebro-construye-realidad/1236886/>

nostres creences en contextos allunyats de les exigències del dia a dia. Només en aquest tipus de contextos –per exemple, en la literatura, en la pintura, en l’art, en els jocs mentals, en la màgia...–, hi ha lloc per a l’emergència d’esclatxos que permetin, en certa mesura, fer surar les creences a la superfície i posar-les en dubte. O dit d’una altra manera: només en aquest tipus de contextos podem imaginar allò inimaginable, podem imaginar allò que les nostres creences-prejudicis ens impedeixen visualitzar.

I és important que existeixin aquests contextos i que tinguin un lloc en la nostra vida i en la societat, perquè si bé les creences-prejudicis ens permeten, tal com ja hem comentat, viure i sobreviure, també fan que cada cop siguem més rígids, més convencionals, a l’hora de tractar amb el nostre entorn i amb nosaltres mateixos. Arriba un moment en què ja ens pensem que ho sabem tot, que no cal que ens expliquin res, tenim totes les respostes abans de fer-nos cap pregunta i ja no hi ha lloc per a la sorpresa ni per a l’emoció genuïna del descobriment.

En aquest sentit, no hi ha cap mena de dubte que una de les funcions de l’art ha de ser –o pot ser– la de restablir una mirada primigènia, original, envers el món que ens envolta. Si prenem d’exemple la literatura, tendències estètiques o gèneres que sempre s’han vist com manifestacions literàries menors o de segona categoria, com ara la ciència-ficció, la literatura de l’absurd o el surrealisme, es revelen ara com una de les vies privilegiades per burxar en les nostres creences o prejudicis més íntims.

Fixem-nos, per exemple, en aquest microconte del pintor i escriptor aragonès Antonio Fernández Molina (1927-2005), titulat «Otro»:

No soy yo pero sus conocidos me saludan por la calle.
Como en su misma mesa.
A la noche me acuesto en su cama.
Su mujer no le es infiel. Realmente somos iguales y yo mismo podría confundirme.⁷

Mitjançant un dels motius clàssics de la literatura fantàstica, el motiu del doble, i a mig camí entre la literatura de l’absurd i el surrealisme, Fernández Molina aconsegueix amb aquest microconte que ens plantegem la nostra pròpia identitat, que en dubtem, que la qüestionem. Es fa difícil –per no dir impossible– trobar un sentit «definitiu» a aquest text perquè en la mesura que burxa en les nostres creences, es resisteix a ser interpretat de manera unívoca. És un conte paradoxal,

⁷ FERNÁNDEZ MOLINA, A. (2005). *Las huellas del equilibrista*. Palencia: Menoscuarto, p. 95.

sens dubte, i en aquest fet rau precisament bona part del seu valor estètic i també filosòfic.

Gràcies, doncs, a aquesta mena d’apostes estètiques radicals, extremes, contraintuitives, estrambòtiques o contradictòries, tenim l’oportunitat de fer evidents algunes de les nostres creences o prejudicis bàsics, prendre’n consciència. I encara que el procés ens incomodi, ens inquieti o no hi sapiguem trobar el sentit, la nostra mirada envers la realitat s’haurà renovat, s’haurà fet més rica, més complexa, cosa que per si sola ja val la pena.

A més, qui sap si, gràcies a aquesta nova mirada, gràcies al fet que algú hagi imaginat allò inimaginable, la humanitat no acabarà canviant, a la llarga, la idea que té de si mateixa, la seva manera de veure’s i de concebre’s. Al capdavall, si bé per a nosaltres, persones del segle XXI, ens sembla evident i de sentit comú que la Terra té forma esfèrica i que gira al voltant del Sol, a una persona del segle XV li hauria semblat una idea d’allò més descabellada, absurda, surrealista o de ciència-ficció. Aquesta persona vivia en la creença, això és, en el prejudici, que la Terra era plana i que el Sol hi girava al voltant. De fet, era de sentit comú en aquell moment que això havia de ser així. Ben mirat, el Sol bé que surt cada dia per l’est, al migdia és al sud i al vespre es pon per l’oest.

